

KOSTÜM KİTAPLARINDA OSMANLI GİYSİLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

F.Dilek Himam ER *
Oya SİPAHIOĞLU**

ÖZET

XV. yüzyılın son yarısında, doğu toplumlarının keşfine yönelik seyahatnamelerde büyük bir artış görülür. Batının kostüm kitaplarında yer alan Osmanlı giysi tasvirlerinin birincil kaynağı da bu seyahatnamelerdir. Özellikle XV. yüzyılın son yarısında ortaya çıkan kostüm kitapları, Osmanlı bireyinin giyim kültürünü ve adetlerini tasvir etmişlerdir. XVI. ve XVII. yüzyılda ortaya çıkmaya başlayan bu kitapların bir kısmının batının Osmanlı algısı üzerine kurgulandığı ve büyük bir kısmının da oryantalist bir bakış açısı ile betimlendiği bilinmektedir. Tarihsel tekstil ve giyim kültürü araştırmalarında önemli referans kaynakları olan kostüm kitapları ve seyahatnameler her ne kadar oryantalist ve yanıltıcı bir gözle ele alınsa da bu kitaplar aslı ortadan kalkmış olan çok değerli giysi tasvirlerinin günümüze ulaşmasını sağlamış olan önemli kaynaklardır.

Bu çalışmada batının doğulu giysiler ve görünümler üzerine duyduğu hayranlık ve merak gibi etkiler sonucunda ortaya çıkan ve giysi tarihi açısından önemli görsel kaynaklar olan kostüm kitapları hakkında oryantalist söylem üzerinden bilgi verilmesi amaçlanmıştır. Bu anlamda referans verilecek kostüm kitapları XVI. yüzyıl ve sonrasında kapsayacak olan belli başlı kaynakları içerecektir.

ABSTRACT

In the last half of the 15th Century, a particular explosion of travel book publication in Europe occurred regarding the discovery of the Eastern societies. One of the primary sources of the Ottoman costume depictions were from these travel book publications describing the Ottoman individual. These costume books occurred in the last half of the 15th century had described the dress habits and traditions of the Ottoman Empire. However, it is clear that some depictions of costumes in those catalogues dating from the 16th and 17th centuries have been drawn from an Orientalist point of view. Those catalogues of clothing and costumes, with some imaginary exceptions, as important reference sources for the historical textile and dress culture researches were still very valuable sources on depictions of costumes that have disappeared long time ago. In that study, the costume books occurred after the increasing interest and curiosity of western cultures will be the main focus. In that sense, selected books related 16th century and further years as valuable dress history sources will be discussed in this research.

Anahtar kelimeler: Oryantalizm, Seyahatname, Kostüm kitapları, Osmanlı giysileri

Keywords: Orientalism, Book of Travels, Costume books, Ottoman dresses

Haçlı seferlerinden bu yana *doğu*, *batı* için keşfedilmesi gereken büyüleyici, dikkat çekici, egzotik, ruhani, zamansız ve değişmez gibi sözlerle ifade edilmiştir. Doğulu giysiler ve görünümler üzerindeki bu yaklaşım batılı anlayışın diğer kültürler üzerindeki yüceliğini, farklılığını ve gücünü gösterme arzusuyla da yakından ilişkili olmuştur. XVI. yüzyılda Akdeniz ticaretiyle doğudan gelen lüks mallar ile Osmanlı İmparatorluğu'na ait giyim kuşam biçimleri, Avrupa sanatı ve giyim kültürü üzerinde ilham verici ve şaşkınlık uyandırıcı bir etki yaratmıştır.

* Yrd. Doç. İzmir Ekonomi Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Moda ve Tekstil Tasarımı Bölümü, İzmir, dilek.himam@ieu.edu.tr.

** Doç. Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, İzmir, oya.sipahi@deu.edu.tr.

Özellikle XV. yüzyıldan başlayarak Avrupa’da Türkler’in müziğine, tekstiline, halılarına, yaşam tarzına gösterilen ilgi giderek artmıştır. Sahnelenen opera, tiyatro ve bale eserlerinde Türkler üzerine yaratılan kurgular sayesinde her gece tiyatroları dolduran seyirciler, sahnede Türk giyim kuşamını, Türk’lerin davranışlarını, yaşayışlarını, saray yaşamını ve entrikalarını canlı biçimde görebilmişlerdir (Bkz. Resim 1).¹ Osmanlı İmparatorluğu’nun en gösterişli dönemlerinden biri olan XVI. yüzyıldan itibaren ise Osmanlı giysileri, batılı gezginler ve misyonerler tarafından resmedilmiş, bu şekilde Avrupa’da ortaya çıkan seyahatnameler ve kostüm kitapları Osmanlı İmparatorluğu’nun görsel sunumu açısından önemli kaynaklar olmuşlardır. Avrupa’da Türk giysilerine ve nesnelere yönelik başlayan bu ilgi, batılı diplomat ve seyyahların Osmanlı bireyini belirli klişelerin yer aldığı mekânlarda betimlemeye başlamasıyla beraber kostüm kitaplarına ve seyahatnamelere bir tür belgeleme ve bilgi toplama misyonu da yüklemiştir.

Resim 1. Avrupa sahnelerinde görülen Osmanlı kostümleri (And, 2002:118).

Avrupalıların Osmanlılar hakkında bilgi edindikleri başlıca kaynak olarak ortaya çıkan seyahatnameler ve kostüm kitaplarında yer alan giysi sunumlarının tamamı gezginlerin Osmanlı topraklarına yaptığı seyahatler sonucunda oluşmuştur. Diplomatik görev, hac, misyonerlik faaliyetleri (özellikle Roma’nın dini görevleri), ticari seyahatler, askeri seferler, bilimsel nedenlerle gerçekleştirilen yolculuklar, bu kaynakların kaleme alınma nedenleri arasında sayılabilir.

Seyahatnamelerin tarih yazımına ışık tutabilecek kaynaklar arasında yer alıp almadığı hususu ise tarihçiler arasında süren bir tartışma konusudur. Çünkü seyyahlar, zaman zaman keyfi ve taraflı aktarımlar yapmakla, ziyaret ettikleri toprakları kendi kültürel birikimleri ve bakış açılarıyla tasvir etmekle suçlanmıştır. Bu yüzden Osmanlı giysi tarihine ilişkin bilgi almak istendiğinde başvuru görsel kaynakların çoğunluğu, oryantalist bir bakış açısı ve batının ‘egzotik doğu’ biçimlendirmesi ile yansıtıldıysa yanıltıcı olabilmektedir. Hatta 1300-1600 yılları arasında önemli sayıda İtalyan yaptığı ticari ve diplomatik amaçlı doğu ziyaretlerinde, çevreleriyle kurdukları temaslarda doğuya ilişkin yaygın anlayışı değiştirmeye yönelik pek katkıda bulunamamıştır. Batılı

¹ Metin AND; “Yüzyıllar Boyunca Avrupa’da Türk Modası”, *Skylife*, İstanbul, Eylül 2002, s.118.

sanatçıların sadece çok azı doğu tasvirlerinde doğrudan temaslara ve yerinde yapılmış çizimlere referans verse de XVI. yüzyıla kadar devam eden basmakalıp “doğu” öğelerinin kullanım anlayışı, Kuzey Avrupa özgün baskıları ve resimli kitaplarıyla çok daha çeşitli betimlemeler ortaya çıkmaya başlamıştır.²

Semra Germaner ve Zeynep İnankur’un *Oryantalistlerin İstanbul’u* (2002) adlı çalışmasında belirttiği gibi XV. ve XVI. yüzyılın büyük bir bölümünde Osmanlı İmparatorluğu Avrupa için büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Bunun bir sonucu olarak da batılılar, Osmanlıları doğruları yansıtmaktan uzak ve önyargılı bir tutumla değerlendirmişlerdir. Bu sebeple ortaya çıkan hayali betimlemeler ve yazılanlardaki fantezi ürünleri bilinçsizce ifade edilen sanat eserlerinde oryantalist bir bakış açısının doğmasına sebep olmuştur.³ Hatta İstanbul, pek çok batılı sanatçının doğu gezisinde bir başlangıç noktası olmuş ve pek çok sanatçı doğunun gizemli atmosferiyle ilk kez İstanbul limanına girdiğinde karşılaşmıştır ve batılı sanatçılar oryantalist etkiler altında birçok desen, tablo ve panoramik resim (Bkz. Resim 2) üretmişlerdir.⁴

Resim 2: Amadeo Preziosi, “Bir Türk Kahvehanesi Constantinople”, 1854 (Germaner ve İnankur, 2002:284).

Giyisiler ve Kostümler Üzerine Terminolojik Tartışma:

Giyisiler farklı kültürlerin tanınmasında politik, sosyal ve kültürel anlamlara sahip semboller taşımaları sebebiyle toplumların dönüşüm süreçlerindeki kültürel oluşumlarını anlamamızda önemli nesnelere kabul edilirler. Giyisiler, bireylerin değişen sosyal rolleri, azınlık hakları gibi sosyal değişimleri anlatmanın yanı sıra, ayrıca kültürel bir takım davranışlar (pantolon ve etek ayrımı gibi cinsiyetlere göre değişen giyisiler, sosyal sınıfları kontrol eden politikalar, estetik tavırlar) hakkında önemli ipuçları da vermektedirler. Bu anlamda bir başka kültürü anlamada vazgeçilmez bir yol gösterici olarak giyisiler, önemli bir maddi kültür niteliği de taşır.

² Rosamond E. MACK, *Doğu Mahal Batı Sanatı: İslam Ülkeleriyle Ticaret ve İtalyan Sanatı: 1300-1600*, Kitap Yayınevi-100, İstanbul, Kasım, 2005, s.243.

³ Semra GERMANER, Zeynep İNANKUR, *Oryantalistlerin İstanbul’u*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Seri adı ve numarası: sanat/78, İstanbul,2002, s.13.

⁴ Ahmet ERSOY, “Şarklı Kimliğin Peşinde, Osman Hamdi Bey ve Osmanlı Kültüründe Oryantalizm”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı119, 2003, s.86.

İngilizcede *giysi* sözcüğünün karşılığı olan terimler arasında yer alan *dress* kavramı, batı kökenli giysi araştırmaları yapılırken sadece beden üzerine giyilen nesnelere olarak anlaşılmaz; özellikle *dressing* kavramı giysiyi tamamlayan aksesuarlar, peruklar, parfümler, süslemeler gibi, daha da genellemek gerekirse, bedene yapılan her türlü müdahaleyi içeren anlamları içinde taşır.⁵ *Kostüm* kavramı ise özellikle belli kültürel ve sınıfsal özelliklere göre ayırt edilebilen özel giysileri anlatır. Bunun dışında kostümler her ne kadar tiyatro, performans gibi çeşitli platformlarda kullanılan özel tasarım giysileri anlatsa da özellikle giysi tarihi çalışmalarında sıkça kullanılır. Bu yüzden çalışmanın içerisinde *kostüm* kavramı giysinin ulusal ve kültürel niteliğini belirleme anlamında kullanılırken *giysi* kavramı ise bu nesnelere ilişkin genel nitelendirme anlamında yer almıştır. Ancak referans gösterilen kostüm kitaplarında çevirilerden kaynaklanan özel durumlardan dolayı ve araştırmacının içeriği bağlamında belli kültürel ve sınıflara göre belirlenen tasvirler üzerinde durulacağından *kostüm* kavramının kullanımı tercih edilecekse de zaman zaman *giysi* kavramı da kullanılmıştır.

Giysi Tarihi Araştırmalarında Kostüm Kitapları:

Kültürel etkilerin çok eskilere gittiği düşünülürse batılı giysi tarihi yazımında, güçlü olanın giysilerinin baskınlığının sürekli vurgulandığı söylemi etkili olmuştur. Dolayısıyla çoğu zaman iktidarın çeşitli vesilelerle meşruiyetini dayandırma gereği duyduğu bir konu olarak yer alan tarih yazımı⁶ giysi tarihi yazımında da geçerlidir. Özellikle giysi tarihi yazımında genel olarak doğu ve batı giysileri üzerine yapılan analizlerde giysi elemanlarını aydınlatıcı zihniyetin bir aktarımı şeklinde, doğu ve batı olarak ikiye ayırarak ele alınması yaygındır. Tarihsel araştırmalarda birçok giysi elemanının hangisinin doğulu hangisinin batılı olduğu üzerine karar vermek ise gerçekten zordur. Bunun bir sebebi özellikle 19. yüzyıldan önce fotoğrafın icat edilmemiş olması ve dolayısıyla o dönemde üretilen resim, gravür, günlük ve seyahatname sayfaları gibi belgelerden sağlıklı bilgilerin elde edilememesidir.

Oryantalist etkiler altında kalan batılı sanatçılar bu noktada daha önce de belirtildiği gibi doğrudan yerinde yaptıkları giysi çizimlerini çok az kullanmışlardır. Ancak Levni, Fenerci Mehmet Çelebi, Abdullah Buhari gibi isimlerin minyatürleri, ayrıca XVI. ve XIX. yüzyıla ait çoğu yerli sanatçı tarafından resimlenmiş birçok giysi, gerçekliği daha iyi yansıması açısından Osmanlı giysi tarihi için önemli giysi kaynakları arasındadır. Bunun yanı sıra özellikle çarşı ressamlarının ürettikleri kostüm albümleri de Osmanlı giysi tarihi açısından önemli görsel malzemelerdendir.

Giysi tarihi çalışmalarında genellikle iki tip kaynak kullanılmaktadır; birincil

⁵ Roach Mary ELLEN, Musa Kathleen EHLE, *New Perspectives on the History of Western Dress, A Handbook*, NutriGuides Inc.,1980.

⁶ Salih ÖZBARAN, “Üniversite Kürsüsünden Medya Sözcülüğüne: Tarih Tasarımı”, *Toplumsal Tarih*, Nisan 2010,s.25.

kaynaklar ve ikincil kaynaklar. Birincil kaynaklar; ilgili dönemde basılan dergileri, mecmuaları ve kitapları, döneme ilişkin giysi ve aksesuarları, eğer varsa dönemin moda dergilerini, aile fotoğraflarını vb. kapsarken, ikincil kaynaklar; ilgili dönemden sonra yazılan kitap vb. gibi dokümanları içermektedir. Bu araştırmaların yapılması ve arşivlenmesi, görsel sunumlar, skeçler, fotoğraflar ve yazılı dokümanlar giysi tarihi çalışmaları için standart kaynaklardır. Yapılacak araştırmalarda tarihsel süreçte yok olmuş bir giysi elemanının izi sürülebilir, geleceğe aktarılarak giysi tarihinin kayıtlanması sağlanabilir. Sanatsal aktarımın somut örnekleri olarak doğuya ilişkin giysilerin kullanımını betimleyen resimlerde, gravürlerde ve kostüm betimlemelerinde, batının doğuyu algılama ve doğuya ait giysileri kullanma biçimlerindeki tasvirler, en doğru bilgiyi vermekte yetersiz kalsalar da giysi tarihindeki önemli birincil kaynaklar arasında yer alırlar.

1300-1600 yılları arasında önemli sayıda İtalyan, ticari ve diplomatik amaçlı doğu ziyaretlerinde, doğu ile kurduğu görünüm, karakter ve çevreleriyle ilgili temaslarda gördüklerine ilişkin yaygın anlayışı değiştirmeye yönelik pek katkıda bulunamamıştır. Ancak XVI. yüzyıla kadar devam eden basmakalıp doğulu öğelerin kullanım anlayışı, Kuzey Avrupa özgün baskıları ve resimli kitaplarıyla daha geniş bir yelpazede yer almıştır. Batılı sanatçıların sadece çok azı doğu tasvirlerinde doğrudan temaslara ve yerinde yapılmış çizimlere referans verse de giysi tarihi yazımında görsel olarak bu malzemeler üzerine okumalar yapılmaktadır.⁷

Batının Doğu Giysilerine Olan İlgisi ve İlk Kostüm Kitapları:

Avrupa'da eşya toplama ilgisine yönelik en önemli gelişme, XVII. yüzyıldaki Aydınlanma projesi ile başlamıştır. Aydınlanma projesi, insanın doğal dünyayı anlamasını, sınıma dayalı empirisizm ve pozitivizmin bilimsel örnekleri olarak adlandırılabilir bir bilgi kuramına dayandırılmıştır. Benzerliklerin ölçümü olarak anlaşılabilir bu tür bir anlama; bilme, sınıflandırma ve ölçme düşüncesinin kurumsallaştırılmasına, benzemeyenlerin diğer/öteki olarak belirginleşmesine ve bir tür, farklılıkların sınıflandırılmasına neden olmuştur. Avrupalıların başta doğa nesnelere, kendi kültürel ve sanatsal varlıklarını, seyahat ettikleri diğer kültürlerden topladıklarını biriktirme, sınıflandırma ve kataloglama merakı ise giderek artmıştır. Özellikle XVI. yüzyılda Osmanlı ve Avrupa arasındaki ticari, siyasi ve kültürel ilişkiler oldukça yoğun bir şekilde devam ederken karşılıklı ziyaretlerde tüccarlar, diplomatlar ve seyyahlar da Osmanlı giyim kültürü konusunda sürekli bilgi toplamışlardır.

Oryantalizmin de etkisiyle doğu, batının ilgisini oldukça yoğun bir şekilde çekmeye başlamıştır. Bunun en büyük sebebi oryantalist söylemde iyi, dürüst, uygar, modern, entelektüel, kurallara uygun, kültürlü, özel ve güzel olan hep batı

⁷ Rosamond E. MACK, *Doğu Mah Batı Sanatı: İslam Ülkeleriyle Ticaret ve İtalyan Sanatı: 1300-1600*, Kitap Yayınevi-100, İstanbul, Kasım, 2005, s.243.

ile özdeşleştirilirken doğulu ötekinin ise kurallara uygun olanın nesnesi olarak görülmesidir. Batının algısında doğu, otantik, egzotik, farklı, zayıf, irrasyonel, bağımlı gibi nitelendirilmelerle ötekileştirilmiştir. Doğu ve batı arasındaki bu epistemolojik (*bilgi kuramına dayalı*) ayırım sonunda doğulu toplumlar zaman içinde geriye itilerek, keşfedilmesi gereken toplumlar olarak konumlandırılmışlardır.⁸

Edward Said, *Şarkiyatçılık: Batının Şark Anlayışı* kitabında doğunun batı tarafından nasıl temsil edildiğine değinirken oryantalist metinlerin doğuyu ırksal, kültürel, politik ve coğrafi bir bütünlük olarak nasıl kurduğunun zengin bir panoramasını sunarken ötekiliğin söylemsel kuruluşuna ilişkin sorular sormamızı sağlar.⁹ Bu anlamda modernite ve uygarlığın her zaman batıdan başladığı düşüncesi giysi tarihinde de ikilikler yaratmıştır. Batının giysisi en uygardır, doğunun giysisi ise kabadır, barbarların giysisidir. Konu ile ilgili Reina Lewis'in moda sisteminde batı ve doğu stereotiplerine¹⁰ ilişkin Tablo 1'de belirtilen ayırım, bu ikiliği şematik bir biçimde sunar:¹¹

'Batı' (Merkez)	'Doğu' (Periferi)
Küresel	Yerel
Modern	Geleneksel
Değerli	Değersiz
Tutarlı	Değişken
Güzel	Çirkin
Oryantalist	Oryantal
Avangart	Tutucu

Tablo 1: Moda sisteminde "batı" ve "doğu" stereotipleri

Giysi tarihçisi James Laver, Yakın Doğu'ya açılan kapılar olarak Haçlı Seferleri'yle birlikte batılı askerlerin hem oryantal malzemelerin hem de giysilerin kalıp ve üretim bilgilerinin Avrupa'ya getirildiğini söyler.¹² François Boucher ise batı toplumlarının doğu giysilerine olan ilgisi için biraz daha geç Ortaçağ dönemine işaret eden ve Avrupa'da burjuva sınıfın kendini göstermeye başladığı XIV. yüzyıla gönderme yapar.¹³ 1481 yılında Bernhard von Breydenbach ve ardından Nicholas de Nicolai, Ogier de Busbecq gibi birçok gezgin, Osmanlı giysilerini kendi yorumlamalarıyla resmetmiştir. Bu giysi kitapları daha sonraları da birçok kişi tarafından yeniden

⁸ Meyda YEĞENOĞLU, *Sömürgeci Fantaziler: Oryantalist Söylemde Kültürel ve Cinsel Fark*, Metis Yayınları, Birinci Basım, İstanbul, Ocak 2003, s.14,15. Daha ayrıntılı bilgi için Bkz. Edward W. SAID, *Şarkiyatçılık: Batının Şark Anlayışı*, Metis Yayınları, İstanbul,1999.

⁹ Meyda YEĞENOĞLU, *Sömürgeci Fantaziler: Oryantalist Söylemde Kültürel ve Cinsel Fark*, Metis Yayınları, Birinci Basım, İstanbul, Ocak 2003, s.20.

¹⁰ Burada "stereotip" kavramı batı ve doğu kültürlerine ait önyargılı ve basmakalıp imgeleme biçimlerine gönderme yapmak amacıyla kullanılmıştır.

¹¹ Reina LEWIS, *Gendering Orientalism*, Routledge, London, 1996, s.146.

¹² James LAVER, bu etkilenime ilişkin Batılı kadın giysilerindeki rahibe örtülerindeki, uzun ve bilekten genişleyen elbise kollarındaki doğulu izleri örnek verir. Daha fazla bilgi için Bkz. James LAVER, *Costume and Fashion: A Concise History*, Thames and Hudson, London, 2002, s.56.

¹³ François BOUCHER, *A History of Costume in the West*, Thames & Hudson Ltd, 1996.

yayınlanmış ve kopyalanmıştır. Burada yer alan giysilerin orijinalliği çoğu zaman tartışılrsa da, kaynaklarda yer alan çizimler Avrupa modasında oryantalist etkileri başlatır.

1453 yılından sonra gerek basmakalıp doğulu imgelerini yaygınlaştırmak, gerekse de devam eden Osmanlı tehdidiyle ilgili propagandalar yaratmak için otantik Osmanlı tasvirlerine daha fazla ihtiyaç duyulmuştur.¹⁴ Bu tarihlerden sonra Avrupalı gezginler kendilerini doğu giysileri içinde resmederek, başlarından geçen anıları anlatan, doğuya olan hayranlığı ya da korkuyu ifade eden yayınlar ortaya çıkarmıştır.

Giysi Tarihinde Kullanılan XVI. Yüzyıla Ait Kostüm Kitapları Üzerine:

Özellikle XVI. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan kostüm kitapları batılı giysi tarihi yazımında da temel alınan kaynaklardır. 1560 yılından sonra Avrupa’da doğuya ilişkin kostüm kitaplarının hızlı bir şekilde yayıldığı görülür.¹⁵ XVI. yüzyılın tüm kostüm kitaplarının içeriğini oluşturan bölümler sırasıyla şu şekilde özetlenebilir: İlk önce alabildiğince zengin Avrupa kostümleri bölümü, sonra tüm çekiciliği ve güzelliğiyle doğu kostümleri, en sonunda da yeni coğrafi keşifler sonucu tanınan ülkelerin kostümleri bölümü olarak kitapların içeriği planlanmıştır. Daha sonraki yıllarda yayınlanan kostüm kitaplarında rastlanmayan bu evrensellik, XVI. yüzyıl kostüm kitaplarının en belirgin özelliğidir ve onların ayrı bir grup olarak ele alınmalarına yol açmaktadır.¹⁶

XV. yüzyıldan başlayarak Avrupa’da Türk müziğine, tekstiline, halılarına, yaşam tarzına gösterilen ilgi giderek artmıştır. Sahnelenen opera, tiyatro ve bale eserlerinde Türkler üzerine yaratılan kurgular sayesinde her gece tiyatroları dolduran seyirciler, sahnede Türk giyim kuşamını, Türklerin davranışlarını, yaşayışlarını, saray yaşamını ve entrikalarını canlı biçimde görebilmişlerdir.¹⁷ Özellikle XVI. yüzyılda Avrupa’da Türk giysilerine ve nesnelere yönelik bir ilgi başlamış; bu ilgi Turquerie olarak isimlendirilmiştir. XVI. yüzyıldan itibaren batılı diplomat ve seyyahların betimlemelerinde Avrupalı birey kendini Osmanlı giysileri ile belirli klişelerin yer aldığı mekânlarda betimlemeye başlamıştır. Bu tip betimlemeler sadece diplomatlar, seyyahlar ve ressamlar (Jean-Baptiste Van Mour, Horace Vernet, Antoine Ignace Melling, William Barlett ve Thomas Allom) tarafından batıya bir tür belgeleme ve bilgi toplama amacıyla üretilmiş örnekler değil, Avrupa’da yaşayan belli bir kesimin kendi imkânlarıyla ürettiği sahne kostümüne benzer betimleme biçimleri de olmuşlardır. Resim 3’te Flaman ressam Anthony Van Dyck tarafından resmedilen tipik oryantalist resimlerden biri yer almaktadır. Burada ünlü gezgin Robert Shirley doğuya yaptığı

¹⁴ Rosamond E. MACK, *Doğu Mahı Batı Sanatı: İslam Ülkeleriyle Ticaret ve İtalyan Sanatı: 1300-1600*, Kitap Yayınevi-100, İstanbul, Kasım, 2005, s.253.

¹⁵ Jo Anne OLIAN, “Sixteenth-Century Costume Books”, *The Annual Journal of the Costume Society of America* 1, 1977, s.20-48.

¹⁶ Marianna YERASIMOS, Ali ÖZDAMAR, “16. Yüzyıl Batı Kostüm ve Kitaplarında Türk ve Doğu Figürleri”, *TTOK Belleteni*, Sayı 74, 1986, s.21.

¹⁷ Metin AND, “Yüzyıllar Boyunca Avrupa’da Türk Modası”, *SkyLife*, Eylül 2002, s.118.

diplomatik seyahatleri dolayısıyla doğulu giysileri içinde resmedilmiştir.

1562-1610 yılları arasında öncelikle Paris'te, ardından Padua ve Venedik gibi İtalyan kentlerinde ve sonra da Frankfurt, Antwerp ve Amsterdam gibi Kuzey ülkelerinde ortaya çıkan bu kitapların yaygınlaşmasının en önemli nedeni, batının doğuya olan ilgisidir. Ann Rosalind Jones, XVI. yüzyılda ortaya çıkan ilk kostüm kitabı olarak Fransız orijinli *Le recueil de la diversité des habits qui sont de present en usage dans les pays d'Europe, Asie, Affrique et Isles sauvages* başlıklı kitabı işaret etmiştir.¹⁸

Resim 3: Anthony van Dyck, Sir Robert Shirley'nin Portresi, 1622 (Jones ve Stallybrass, 2001: 56)

XVI. yüzyılda Osmanlı topraklarına gelen misyonerler ve gezginler doğulu halkı büyük bir merakla incelemek istemiş ve doğu kültürlerine ait dini, siyasi, sosyal ve hukuki durumlarını ortaya koyan eserler kaleme almışlardır. Osmanlı topraklarında rahatça hareket edebilmek için de çoğu misyoner gezgin kılığına bürünmüştür.¹⁹ Bu tarihlerden sonra Avrupalı gezginler kendilerini doğu kılıkları içinde resmederek, başlarından geçen anıları anlatan, doğuya olan hayranlığı ifade eden yayınlar ortaya çıkarmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun batının doğuya açılan bir kapı haline gelmesiyle birlikte özellikle Venedikliler, Osmanlı İmparatorluğu'na ait ilk gerçek imgeleri sunanlar olmuşlardır. Venedik'e gelen tacirler, devlet görevlileri ve Venedikli sanatçılar bu anlamda Osmanlı'ya ilişkin ilk görsel bilgiyi taşıyan aktörlerdir. Bu anlamda giysiler açısından en önemli kaynaklar arasında II. Bayezid (1481-1512) döneminde Enderun Mektebi'nde yetiştirilen Giovanni Antonio Menavino'nun (1501-

¹⁸ Bu çalışmada Jones, kostüm kitaplarına olan batılı ilgiyi anlamayı ve sorgulamayı amaçlamıştır. Ann Rosalind JONES, *Habits, Holdings, Heterologies: Populations in Print in a 1562 Costume Book*, *Yale French Studies* No. 110, Meaning and Its Objects: Material Culture in Medieval and Renaissance France (2006), pp. 92-121, Published by: Yale University Press, s.92

¹⁹ XVI. yüzyıla ait İngiliz gezginlerin gözlemlerine ilişkin detaylı bilgi için Bkz. Tülay REYHANLI, *İngiliz Gezginlerine Göre XVI. Yüzyılda İstanbul'dan Hayat (1582-1599)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983.

1514) 1514 yılında saraydan kaçıp ülkesine dönünce yazdığı *I Costumi et la Vita de' Turchi di Gio. Antonio Menavino Genovese de Vultiri* ile Fransız kralının mabeyincisi ve coğrafyacısı Nicholas de Nicholai'nin (1517-1583) *Les quatre premiers livres des navigations et pérégrinations orientales de Nicolas de Nicolay* adlı kitaplar yer alır.²⁰ Özellikle Nicholai'nin kitabı Osmanlı İmparatorluğu'na ilişkin önyargıları değiştirmek anlamında önemli bir görsel giysi tarihi kaynağı olup birçok kez kopyalanarak çeşitli kostüm kitaplarında da kullanılmıştır. Nicholai'a ait Tablo 2'de Figür 11'de gösterilen bir Osmanlı kadınının çocuklarıyla betimlendiği çizim giysi tarihi araştırmalarında en gerçekçi batılı çizimlerden biri olarak bilinir. Bu betimleme daha sonra birçok başka kostüm kitabında da referans olarak kullanılmıştır.

1563'te, Venedik'te Ferdinando Bertelli'nin hazırladığı 60 figürlü *Omnium fere gentium habitus* adlı bir kitap yayınlanır. Kitapta, figürlerle ilgili Latince açıklamaların dışında, başka hiçbir metin yoktur. Bu derlemede "Türk Kızı" figürü karşımıza "Afrikalı Kadın" alt başlığıyla çıkmaktadır. Dikkat çeken bir diğer imaj ise elinde ok ve yay tutan, sarıklı, kılıçlı bir Türk figürüdür. 1577 yılında ise kapsam ve sanat değeri açısından yukarıda sözü edilen iki kitaptan çok daha üstün iki önemli yeni yapıtla karşılaşılır. Bunlardan ilki, Hans Weigel'in ayrı bölümler halinde yayınladığı *Habitus Praecipuorum Populorum* adlı kitabıdır. Bu kitapta Alman gravürçü Weigel, Jost Amman ile beraber hazırladığı 219 tahta oyma figürü en ince ayrıntılarına kadar Latince ve Almanca dizelerle sunmaktadır. XVI. yüzyılın orijinal suluboya kostüm albümlerinde, bu figürlerin benzerlerini, hatta tıpkılarını görmek mümkündür. Ancak Weigel'in Türk giysilerine ilişkin kaynakları nereden elde ettiğine dair henüz yanıtlanamamış birçok soru olduğu bilinmektedir.

1577 yılında yayınlanan ikinci kostüm kitabı, Abraham Bruyn'un 206 gravürden oluşan *Les costumes des dignitaires turcs* adlı kitabıdır (Bkz. Resim 4).²¹ Bruyn, kitabının önsözünde, kostüm figürlerini yabancı kaynaklara dayanarak hazırlamış olduğunu ve yararlandığı başlıca kaynağın da Nicholai'nin kitabı olduğunu ima etmektedir. Bu kitap, resimleri bakımından bir tekrar olmakla birlikte Türk figürlerine ağırlık vermesi açısından önemlidir. 1581 yılında ortaya çıkan bir diğer kostüm kitabı da Jan Jacques Boissard'a aittir. Kitabın önsözünde Boissard'ın İtalya, Yunanistan ve adaları gezdiği anlaşılmaktadır. Onun resimlerindeki ustalık ve ayrıntı zenginliği, ressamın, çizdiği her şeyi kendi gözüyle gördüğünün kanıtıdır. Ancak görmediği 51 Türk ve doğu figürünü hangi kaynağa dayanarak çizdiği de ayrı bir soru işaretidir. Her birinde üç figürün yer aldığı, Latince ve Fransızca açıklamalı 67 sayfanın 17'si, Osmanlı figürlerine ayrılmıştır.²²

²⁰ Semra GERMANER, Zeynep İNANKUR, *Oryantalistlerin İstanbul'u*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Seri adı ve numarası: sanat/78, İstanbul,2002, s.13-15. Ayrıca Venedikli sanatçıların ve tacirlerin gözlemleri için Bkz. Julian RABY, *Venice, Dürer and the Oriental Mode*, Islamic Art, Londra,1982.

²¹ Semra GERMANER, Zeynep İNANKUR, *Oryantalistlerin İstanbul'u*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Seri adı ve numarası: Sanat/78, İstanbul,2002, s.21,22.

²² GERMANER, İNANKUR, A.g.e., s.23.

Resim 4. Abraham Bruyn, *Les costumes des dignitaires turcs*, 1581

(<http://www.connaissancedesarts.com/archeologie/diaporama/francois-ier-et-soliman-le-magnifique-81309.php>)

(Erişim Tarihi:30.01.2012)

Bahsedilen isimlerin yanı sıra, XVI. yüzyıl döneminin zenginleri de Osmanlı İmparatorluğu'na yaptıkları ziyaretlerde gözlemlerini aktardıkları eserler yazmışlardır. Türklerin kostümleriyle yakından ilgilenen Rönesans çağı zengini Bassano de Zara, 1545'te *I Costumi et i modi particolari de la vita de Turchi* adlı bir kitap hazırlamıştır. Zara burada kadınların dışarı çıkarken giydiği kostümleri ayrıntıları ile anlatır.²³ Bu arada Peter Coeck'un *The Turks in 1533. A Series of Drawings Made in That Year at Constantinople* adlı eseri ise XVI. yüzyıldaki giyim kuşamı anlatan önemli kostüm albümlerinden biridir. Batılı kaynaklar içinde bir kostüm albümü olarak büyük önemi olan yapıtlardan bir diğeri de C.F. Silvestre'nin eseridir. Bourgogne Dükü'ne itaatkar hizmetçisi C.F. Silvestre tarafından sunulan bu kitap, 1608'de basılmıştır.

En başarılı İtalyan kostüm albümü olarak bilinen Cesare Vecellio'nun ilk kez 1590'da Venedik'te yayınlanan ve tekrar tekrar basılan ansiklopedik *Habiti antichi e moderni di tutto il mondo* ²⁴ kitabında *Habiti de Turchi* adlı bir bölüm bulunmaktadır. Bu bölüm başlığı altında yayınlanan 60 Türk figürü, Boissard, Weigel ve Nicolai'dan derlenmiştir (Bkz. Tablo 2 Figür 8).²⁵

Floransalı sanatçı Jocoopo Ligozzi'nin, şimdi Uffizi Galerisi'nde bulunan yirmi minyatürlük Osmanlı figürleri grubuyla, *Les costumes des dignitaires turcs*, adlı kitap XVI. yüzyılın sonuna ait doğulu imgeleriyle ayrıca da propagandanın yanı sıra bilgilendirmenin de sürdürüldüğü çalışmaların yer aldığı bir diğer önemli eserdir. Bu kitaptaki tasvirlerin de çoğu yine Nicolai'dan alınmadır, eserdeki tasvirlerin göz

²³ Burçak EVREN, Dilek GİRGİN CAN, *Yabancı Gezginler ve Osmanlı Kadını*, Milliyet Yayınları, 1997, s. 84-85.

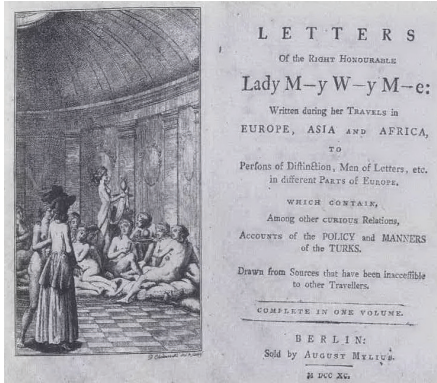
²⁴ Rosamond E. MACK, *Doğu Mahı Batı Sanatı: İslam Ülkeleriyle Ticaret ve İtalyan Sanatı: 1300-1600*, Kitap Yayınevi-100, İstanbul, Kasım, 2005, s.275.

²⁵ Marianna YERASIMOS, Ali ÖZDAMAR, "16. Yüzyıl Batı Kostüm ve Kitaplarında Türk ve Doğu Figürleri", *TTOK Belleteni*, Sayı 74, 1986, s.23.

alıcı ama gerçeğe dayalı olmaları öngörülmüştür. Tablo 2’de Figür 11’de gösterilen *Karamanlı Kadın* figüründe Ligozzi, kadını daha şık bir poz ve başörtüsüyle sunarak, ayrıca tavukların yerine bir ördek ve bir Mısır hindisi koyarak Nicholai’ın sokak satıcısını (Tablo2, Figür 12) terfi ettirmiştir.²⁶ Nicholas de Nicholai’nin figüründe kullanılan baş giysisi ile Ligozzi’nin figüründe yer alan baş giysisi arasındaki fark belirgin biçimde biçimsel açıdan değişime uğramıştır.

XVI. Yüzyıldan Sonra Türk ve Osmanlı Kostümlerinin Ele Alınma Biçimleri ve Karşılaştırmalı Analiz

XVI. yüzyıla kadar doğu toplumlarına olan hayranlık, merak ve korku gibi sebeplerle hazırlanan kostüm kitaplarında yer alan tasvirlerde çoğu zaman gerçekdışı giysi tasvirlerinin yer aldığı söylenebilir. Ancak XVI. yüzyıldan sonra, özellikle Osmanlı’ya ilişkin anlatılan abartılı betimlemeler, birebir yaşanmış olayların ifade edildiği çeşitli günlüklerin ortaya çıkması ile yerini nispeten daha gerçekçi betimlemelere bırakmaya başlamıştır. Bu konuda yayınlanmış en önemli kaynaklardan biri de Lady Montagu’nun 1790 yılında basılan mektupları ve günlükleridir (Bkz. Resim 5). Bu kaynak özellikle Osmanlı harem hayatı ve Osmanlı kadınlarının sarayda giydikleri ihtişamlı giyim ve kumaşlarına dair her zaman temel bir referans kaynağı olmuştur. Lady Montagu’nun anılarına ilişkin belgelerin özelliği, Osmanlı İmparatorluğu’na giden İngiliz kadınlarla ilgili ender olarak yapılan kayıtlar arasında en iyi kaydedilmiş belge olarak ele alınmasıdır. Lady Montagu’ya kadar tutsaklık öykülerinden başka Osmanlı İmparatorluğu’nu ziyaret etmiş İngiliz kadınlar arasında izlenimlerini yazıya döken olmamıştır.²⁷

Resim 5. Lady Montagu’nun 1790 yılında basılan mektupları ve günlükleri. (<http://unitproj.library.ucla.edu/special/wildershores/turkey/turkey.htm> (Erişim Tarihi:09 01.2012).

XVIII. yüzyılda Marquis de Ferriol'un Hollandalı ressam Van Mour' a yaptırdığı ve Türkler’e ait resim ve bazı törenlere ilişkin çalışması da bahsedilmesi gereken kostüm kitapları arasındadır. Bu resimler daha sonra kartpostal olarak da bastırılmıştır.²⁸ XIX. yüzyılda ise Thomas Allom’un *Character and Costume in Turkey and Italy* (1840) adlı çalışması ile Giovanni Brindesi’nin 1855'te Paris'te basılan *Elbisei Atika. Les Anciens Costumes. Musée des costumes turcs de Constantinople* gibi çalışmaları önemlidir (Bkz. Resim 6 ve Resim 7).²⁹

²⁶ Rosamond E. MACK, *Doğu Mahı Batı Sanatı İslam Ülkeleriyle Ticaret ve İtalyan Sanatı: 1300-1600*, Çev: Ali Özdamar, Kitap Yayınevi, 2005,s.276.

²⁷ Gerald MACLEAN, *The Rise of Oriental Travel : English Visitors to the Ottoman Empire, 1580-1720*, Palgrave Macmillan, 2006, s. 285-291.

²⁸ Recueil de Cent Estampes Representant Differentes Nations du Levant, Hazırlayan: Marquis de Ferriol, Resimleyen: Jean Baptiste van Mour, editör: Şevket Rado; ,Yayın Matbaacılık; İstanbul, 1979.

²⁹ Ahmet ERSOY; *1873 Yılında Türkiye’de Halk Giysileri Elbise-i Osmaniyye*, Viyana Uluslararası Fuarı için Kurulan Osmanlı İmparatorluğu Komisyonu’nun yardımıyla yayımlanan eser, Çev: Erol Üyepazarıcı, Sabancı Üniversitesi Yayını, İstanbul, 1999,s.2.

Resim 6. Thomas Allom, *Interior of a Harem*, 1855 (Evren ve Can. 1997:240);

Resim 7. Giovanni ou Jean Brindesi, *Osmanlı'da Resmi kıyafetler, XIX. yüzyıl* (http://tr.wikipedia.org/wiki/Giovanni_Jean_Brindesi). (Erişim Tarihi:30.01.2012)

1888'de Paris'te basılan M.A. Racinet'in hazırladığı *Le Costume Historique* adlı kostüm ansiklopedisinin III. Cildinin bir bölümü de Türk giysilerine ayrılmıştır. Bu kaynakta Racinet'in, Osman Hamdi Bey ve Maria de Launay'ın 1873 yılında Viyana Uluslararası Fuarı için Kurulan Osmanlı İmparatorluğu Komisyonu'nun yardımıyla hazırladıkları Türkiye'de Halk Giysileri *Elbise-i Osmaniyye* adlı kitaptan yararlandığı bilinmektedir. Kitapta *Costumes, Femmes, Bourgeois et Populaires* bölümü *Elbise-i Osmaniyye* kitabındaki resimlerin (Bkz. Resim 8) renklendirilmiş halleridir.³⁰

³⁰ XIX. yüzyılın ilk yarısında ise Osmanlı İmparatorluğu'nun halklarının çok renkli ve ayrıntılı bir panoramasını oluşturan, Osman Hamdi Bey ve Maria de Launay tarafından 1873'de *Türkiye'de Halk Giysileri* adlı Fransızca bir eser basılmıştır. Eser, 1873 yılında Viyana'da düzenlenen uluslararası fuar dolayısıyla Osmanlı devletince hazırlanmış kitaplardan biridir. *Elbise-i Osmaniyye* olarak bilinen bu kitap, Osmanlı Devleti'nin bütün vilayetlerinden örnekler alınarak düzenlenmiş bir kıyafet albümüdür. Kitaptaki resimler, Osmanlı Devleti'nde yaşayan farklı etnik kökenlerden oluşan halkların kostümlerine ait fotoğraflar içermektedir. XIX. yüzyıla beraber fotoğrafçılığın gelişimi, kostümlere ait daha gerçekçi anlatımlar sunulmasını sağlamıştır. Hatta 19. Yüzyılda fotoğrafın icadı ile beraber doğu-batı giysi özelliklerinin kaynaşması son derece hızlı bir şekilde gerçekleşmeye başlar. Bu süreçte fotoğrafın icadının büyük etkisi olduğu bilinmekle beraber özellikle 1850 yılından sonra birçok İngiliz ziyaretçinin Osmanlı giysileri ile poz verdiği bilinir. Fotoğraflarda da gözlemlenen bu etkiyi "Türk kostümlerinin Avrupalılaşması" olarak tanımlayan Jennifer Scarce fotoğraflarla ve çeşitli görsel yayımlarla beraber Osmanlı giysilerindeki batılılaşma etkisinin arttığını belirtir. Detaylı bilgi için Bkz. Ahmet ERSOY; **Tanzimat Merceğinden Osmanlı Ahalisinin Resmi: Elbise-i Osmaniyye" 1873 Yılında Türkiye'de Halk Giysileri Elbise-i Osmaniyye**, Viyana Uluslararası Fuarı için Kurulan Osmanlı İmparatorluğu Komisyonu'nun yardımıyla yayımlanan eser, Çev: Erol Üyepazarcı, Sabancı Üniversitesi Yayını, İstanbul, 1999,s.3.

Resim 8. M. August Racinet, Osmanlı'da Kadın Kıyafetleri 1876 (Evren ve Can, 1997:16)

Her ne kadar kostüm kitapları giysi tarihinde önemli birincil kaynaklar niteliğinde belgeler olarak görülse de batılı giysi tarihi yazımında doğu giysilerine ilişkin detaylı ve gerçekçi analizlerin XVIII. yüzyıla kadar yer almadığını söyleyebiliriz. Bu bağlamda batı kaynaklı kostüm kitaplarında doğu giysilerinin yer alma biçimlerini karşılaştırmadan önce öncelikle her iki kültüre ilişkin estetik anlayışı ve giyim biçimleri hakkında karakteristik noktaları belirlemek gerekir:

Her iki kültürde de giysilerin kendine has özelliklerin olduğunu kabulüyle hareket ettiğimizde batı giysilerinde teknik ve görünüm açısından giysinin bedenle kurduğu görsel ilişkinin ve giysi parçalarının bir araya gelme biçimlerinin doğu giysilerinde olduğundan daha belirgin olduğu söylenebilir. Bu yüzden Avrupa'da erken Ortaçağ döneminden beri erkek ve kadın giysilerine bakıldığında beden çok daha fazla vurgulandığı görülür. Buna uygun olarak gelişen dikiş teknikleri de genel olarak Avrupa giysilerinin silüetini belirlemiştir. Dolayısıyla da, batı toplumları hem doğuya olan merakları sebebiyle ve aradaki kültürel, ticari bağlantılar sebebiyle de doğu giysilerini ilgiyle analiz edip zaman zaman kullanmaktadırlar.

Aynı zamanda doğu giysilerinde görülen kat kat giyim alışkanlıkları; rahat ve bedene uyumlu kumaşlarla oluşturulan giyim biçimleri fonksiyonel açıdan batıdan çok daha konforludur. En azından XIX. yüzyılda Osmanlı'da batılılaşma hareketlerine kadar – batılılaşma dönemiyle Osmanlı saray yaşamında korse kullanımının başladığı bilinmektedir- korse gibi sağlığa zararlı giysilerin kullanılmaması doğu giysi kültüründeki görece olumlu ve rasyonel özelliklerden biridir. Bunun dışında daha önce de belirtildiği gibi batılı giysi tarihi yazımında Osmanlı toprakları da keşfedilmesi gereken egzotik bir evren olarak ele alınırken doğunun giysileri oryantalist söylemin de etkisiyle asla rasyonellikle ilişkilendirilmez. Kostüm kitaplarının çoğunda yer alan tasvirlerde doğu, hep statik ve değişmez bir evren içindeymiş gibi algılanmıştır. Bu yüzden kostüm kitaplarının yaratıcıları kopyalamak ve gerçek dışı betimlemeleri

kullanma konusunda bir kaygı taşımazlar. Örneğin Tablo 2’de yer alan figür 5’te görülen Kanuni Sultan Süleyman’a ait miğfer son derece gösterişli olmasına rağmen abartı ve korkudan kaynaklanan bir gücün anlatımı olarak bu tespite örnek gösterilebilir. 1532 yılına tarihlenmiş ama sanatçısının kim olduğu belli olmayan bu çizimde Kanuni Sultan Süleyman abartılı bir biçimde resmedilmiştir, Sanatçının padişaha ilişkin korku ve güce ilişkin betimlemede kullandığı baş giysisinin gerçekte var olup olmadığı belli bile değildir.

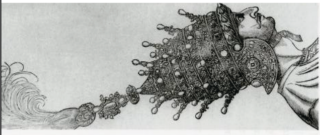
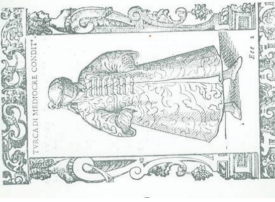
XVI. yüzyıla ait örneklerde bir diğer çelişkili durum ise seçilen doğulu giysi öğelerinin tek bir örnekle aynılaştırılması ve değişmez gibi algılanarak yorumlanması ve batılı perspektiften bakıldığında batılı-olmayan kültürlerin giysilerinde değişimlerin sanki hiç yaşanmamış olarak görülmesidir. Bu anlamda bir tür olarak da bu çalışmada bahsedilen kostüm kitapları, hemen hemen hiç görmedikleri ülkelerin insanlarına ait giysilerin sunulma biçimleri hakkında bilgi vermeleri açısından benzerlik gösterir.

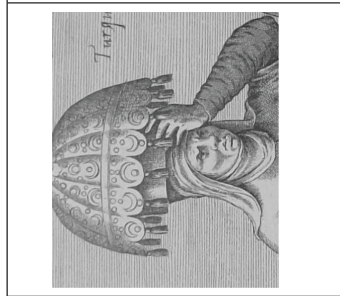
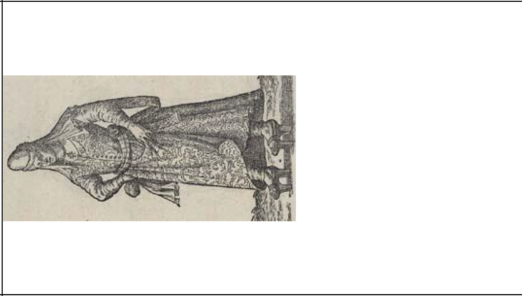

Gerçeklik konusunda Nicholas de Nicholai gibi kişilere ait olan kostüm kitapları da diğer kostüm kitapları içersinde kopyalanarak, zaman zaman yenilikler ilave edilerek betimlenmiştir. Tablo 2’de görülen yeniçeri, asker ve görevli kostümleri (Figür 1,2,3,4) bu açıdan değerlendirilebilir. 1567 tarihinde yayınlanan *Le recueil de la diversité des habits qui sont de present en usage dans les pays d’Europe, Asie, Affrique et Isles sauvages* adlı kitapta gösterilen figürün çok benzeri Nicholas de Nicholai’ın çalışmasında da yer almaktadır. Özellikle figürlerin baş aksesuarlarında, ceket ve ayakkabı detaylarındaki benzerlik dikkat çekicidir, sadece figürlerin duruşlarında ve süsleme gibi detaylarında farklılıklar bulunmaktadır. Figür 3’te yer alan eser sahibinin bilinmediği sulu boya ile oluşturulmuş yorumda ise baş giysisinde yer alan tüyden oluşmuş bölüm daha da abartılı biçimde gösterilmiştir. Gerçekçi çizimleri ile tanınan Hans Weigel’in 1577 yılında yayınladığı eserde ise askerin giysisi daha farklı yorumlanmıştır ancak ceket detayları diğer figürlerle benzerlik göstermektedir. Weigel’in kullandığı yeniçeri baş giysisi 17. Yüzyıl sonrasında orijinalliği ile takdir toplayan ve batılı kaynakları kullanmadan üretilen önemli bir eser olarak bilinen Fenerci Mehmed Efendi’nin Osmanlı Kostümleri kitabındaki yeniçeri baş giysisine benzemektedir (Bkz. Figür 4).

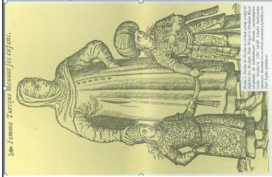

Tablo 2: Belin Başlı Kostüm Kıtaplarında Yer Alan Çeşitli Betimlemelere İlişkin Çeşitli Karşılaştırmaları Gösteren Tablo

İncelenen Figür Numarası	Batılı Kostüm Kıtaplarında Tespit Edilen Giysi Parçaları	Giysi Parçası/Detayı	Tarih	Açıklama	Alınır Yeri
ERKEKLER İÇİN BAŞ GIYSİLERİ ÖRNEKLERİ					
Figür 1			1567	Le recueil de la diversité des habits qui sont de present en usage dans les pays d'Europe, Asie, Affrique et Isles sauvages adlı ilk kostüm kitaplarından birinde görülen figürdür.	http://gallica.bnf.fr. Bibliotheque Numerique, Bibliotheque Nationale de France. Erişim tarihi: [28.09.2014].
Figür 2			1568	Nicholas de Nicolai'ın Les quatre premiers livres des navigations et pérégrinations orientales de Nicholas de Nicolai adlı çalışmasında yer alan bir figürdür.	http://greatestbattles.iblogger.org/OttomanbyEuropeans/Nicolay-Peregrinations_faites_en_Turquie-1577.htm. Erişim tarihi: [28.09.2014].

Figür 3		1567	Sanatçısının belli olmadığı bu figür, yeniçeri veya asker figürü olarak tanımlanmıştır.	Bibliothèque Nationale, Paris, France, http://www.gettyimages.com/detail/illustration/janissary-or-soldier-1567-stock-graphic/72863261, Erişim tarihi: [27.09.2014].
Figür 4			1577 Hans Weigel'in Habitus Praecipuorum Populorum adlı çalışmasında yeniçeri kıyafetlerini yorumlama biçimi görülmektedir. Fenerci Mehmed Paşa'ya ait Yeniçeri neferi illüstrasyonu ise XVII yüzyılda üretilen ve gerçekliği ile ün kazanmış kıyafet albümü içinde yer almaktadır.	Hans Weigel'e ait illüstrasyon http://greatestbattles.blogspot.org/Ottoman/byEuropeans/Weigel-Janissary.htm adresinden alınmıştır. Erişim tarihi: [28.09.2014]. Fenerci Mehmet Paşa'ya ait yeniçeri yorumu ise Osmanlı Kıyafetleri: Fenerci Mehmed Paşa Albümü, Koç Vakfı, 1986 bilgilerine sahip kaynaktan alınmıştır.

	Hans Weigel'in betimlemesi arasında da baş giysileri açısından benzerlikler içermektedir.				Figür 5
Rosamond E. Maek, Doğu Malı Batı Sanatı: İslam Ülkeleriyle Ticaret ve İtalyan Sanatı: 1300-1600, Kitap Yayınevi-100, İstanbul, Kasım, 2005, s.271.	Mücevherlerle süslü miğferi ile Sultan I. Süleyman, sanatçısı bilinmiyor, (İngiltere Müzesi, P&D 1845-8-9-1726).	1532			
KADIN GIYSİLERİ ÖRNEKLERİ					
Marianna Yerasimos, Ali Özdamar, "16. Yüzyıl Batı Kostüm ve Kitaplarında Türk ve Doğu Figürleri", TTOK Belleteni, Sayı 74, 1986, s.22.	Casere Vecellio'ya ait olan bu figür sokak kıyafeti ile bir Türk kadını olarak isimlendirilmekte olup kaynaklarının belli olmadığı bilinmektedir.	1590			Figür 6

Figür 7			1568	Nicholas de Nicholai'nin, Les Quatres Premiers Livres des Navigations et Peregrinations Orientales, adlı çalışmasından <i>Hamama giden bir Türk kadını ile Zenci Halayığı</i> isimli figür gösterilmektedir. Zenci figürünün başının üzerinde taşıdığı nesne formu itibarıyla de oldukça dikkat çekicidir.	Semra Germaner, Zeynep İnançkur, Oryantalistlerin İstanbul'u, Türkiye İş Bankası Yayınları, Seri adı ve numarası: sanat/78, İstanbul, 2002, s.193
Figür 8			1568	Nicholas de Nicholai'ye ait Les Quatres Premiers Livres des Navigations et Peregrinations Orientales adlı çalışmadan alınan hamama giden kadın betimlemesi Figür 8'de görülmektedir. Buna benzer bir diğer figür de, daha geç dönemde oluşturulan Fenerci Mehmed Paşa Albümü'nde yer almaktadır. Hamama giderken giyilen "takunya" veya "halin" olarak bilinen terlikler arasında benzerlikler görülmekte olup giysiler farklı biçimde yorumlanmıştır. Nicholai'nin gösterdiği giysinin genel olarak bir hamam giysisi mi yoksa gelin hamamı için tasarlanmış özel bir giysi olup olmadığı ise bilinmemektedir.	Nicholai'ye ait illüstrasyon http://www.historytoday.com/duniam-garcia-ontiveros-treasures-london-library-taste-exotic-adresinden alınmıştır. Erişim tarihi: [28.09.2014]. Fenerci Mehmet Paşa'ya ait hamam için hazırlanmış gelin yorumu ise Osmanlı Kıyafetleri: Fenerci Mehmed Paşa Albümü, Koç Vakfı, 1986 bilgilerine sahip kaynaktan alınmıştır.

Figür 9		1582	Nicolas de Nicholai'ın yerinde görüp çizdiği figürden biri olarak bilinen bir figürdür. Hans Wiegel ve Abraham Bruyn tarafından da kullanılmış olduğu bilinen figür, 1582 tarihli Londra baskısından alınmıştır. Resimde kız ve erkek çocuklarıyla birlikte bir Türk kadını görülmüyor. Her ne kadar Nicholai'nin çalışmaları en gerçekçi betimlemeler olarak bilinse de buradaki Türk kadını ve giysilerine ilişkin genelleme, göz ardı edilemez bir gerçektir.	Marianna Yerasimos, Ali Özdamar, "16. Yüzyıl Batı Kostüm ve Kitaplarında Türk ve Doğu Figürleri", TTOK Belleteni, Sayı 74, 1986.
KADINLAR İÇİN KULLANILAN BAŞ GIYSİLERİ ÖRNEKLERİ				
Figür 10			1580?	http://www.zoomedia.it/Firenze/eventi/palazzo_pitti/galleria_palatina/jacopo_1igozzzi, Erişim tarihi: [27.09.2014].

Figür 11			1568	Kent sokaklarında yumurta, tavuk ve peynir satan Karamanlı Kadın, Nicholas de Nicolai'nin Les quatre premiers livres de navigations et pregrinations orientales kitabından alınmıştır.	http://www.albion-prints.com/nicolay-1568-hand-col-costume-print-femme-de-caramanie-turkey-130648-p.asp , Erişim tarihi: [27.09.2014].

SONUÇ

Moda tarihinde batılı-olmayan giysilerin sunum ve dekorasyonları her zaman fantastik, büyüleyici, epik, dikkat çekici, egzotik, ruhani, zamansız ve değişmez gibi sözlerle ifade edilmiştir. Doğulu giysiler ve görünümler üzerindeki bu yaklaşım, batılı anlayışın diğer kültürler üzerindeki yüceliğini, farklılığını ve gücünü gösterme arzusuyla yakından ilişkilidir. Bu amaçla XVI. yüzyılda doğuyu ve özellikle de Osmanlı İmparatorluğu'nu yakından tanımak için batının büyük bir ilgisi söz konusu olmuştur. Bu ilginin arka planında doğunun inanılmaz kostüm çeşitliliğinden büyülenmesi ve merak, korku, çıkar çatışmalarından da beslenen oryantalist etkiler yatar.

Batının doğuya olan ilgisi ve merakı neticesinde doğu ve batı arasında başlayan siyasi, kültürel ve ekonomik alışverişler sonucunda batı kökenli kostüm kitapları ortaya çıkmıştır. Doğulu giysileri, kostüm kitaplarında ve seyahatnamelerde gezginlerin gözüyle resimlenmiş, betimlenen birçok giysi nesnesi de maddi kültür tarihi ve batılı giysi tarihi yazımı içinde zamansız, büyülü, egzotik, yapay ve ruhani nesnelere dönüşmüştür. Özellikle XVI. yüzyıla ait kostüm kitaplarında doğulu öğelerin birçoğu tek bir örnekle aynılaştırılmış ve zaman zaman da abartılı tasvirlerle yer almıştır.

Bu çalışmada bahsedilen kostüm kitaplarının bir kısmının kopya niteliklerine karşın iki önemli işlevi olduğu söylenebilir: Birincisi XV. ve XVI. yüzyıl boyunca batıda, Osmanlı İmparatorluğu'nun görsel imgesini yaygınlaştıran araçlardan birisi olmaları, ikincisi de aslı ortadan kalkmış bir ya da birkaç görsel kaynağın günümüze ulaşmasını sağlamış olmalarıdır. Bu bağlamda Avrupalıların Osmanlılar hakkında bilgi edindikleri ve gezginlerin Osmanlı topraklarına yaptığı seyahatler sonucunda oluşan kostüm kitaplarında yer alan kıyafet sunumlarının tamamının, karmaşası ve çok yönlülüğüyle giysi tarihi yazımı için son derece önemli kaynaklar olduğu söylenebilir.

Öte yandan, özellikle doğu giysileri üzerine yapılacak olan giysi tarihi çalışmalarında -hali hazırda Anadolu ve Osmanlı giysi kaynakları üzerine birçok gerçekçi arkeolojik bulgu olmasına rağmen- bu çalışmada bahsedilen kostüm kitapları halen referans olarak kullanılmaktadır. Ancak batılı giysi kaynaklarının oryantalist bakış açısının "doğu giysilerini incelerken" olmazsa olmaz bir kılavuz olarak kabul edilerek ele alınması, incelenen döneme ilişkin yeterli verinin elde edilememesine de sebep verebilmektedir. Bu sebeple, batılı giysi tarihi yazımı içinde yer alan aynılaştırılmış, genelleştirilmiş, zamansız, büyülü, egzotik nesnelere olarak görülen doğu giysilerine ilişkin eleştirel bir bakış açısının, giysi tarihi çalışmalarının çok daha gerçekçi biçimde ele alınmasını sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- AND, M. (2002). “Yüzyıllar Boyunca Avrupa’da Türk Modası ”, *Skylife*, 9, İstanbul, s.115-126.
- BOUCHER, F.(1996). *A History of Costume in the West*, Thames & Hudson Ltd.
- BAŞKAYA, F. E., HIMAM, F.D.(2012). Colonial Representations and Mimicry in the Early Photographic and Fashion Practices of the Ottoman Empire, ACAH2012, The Asian Conference on Arts & Humanities, Osaka, 5-8 April 2012, Japan, s.183-200.
- CRAIK, J. (1993). *The Face of Fashion: Cultural Studies in Fashion*, Routledge, London and New York.
- ERSOY, A. (1999). “Tanzimat Merceğinden Osmanlı Ahalisinin Resmi: Elbise-i Osmaniyye” 1873 Yılında Türkiye’de Halk Giysileri Elbise-i Osmaniyye, Viyana Uluslararası Fuarı için Kurulan Osmanlı İmparatorluğu Komisyonu’nun yardımıyla yayımlanan eser, Çev: Erol Üyepazarcı, Sabancı Üniversitesi Yayını, İstanbul.
- ERSOY, A. (2003). “Şarklı Kimliğin Peşinde, Osman Hamdi Bey ve Osmanlı Kültüründe Oryantalizm”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı:119, İstanbul, s.84-89.
- EVREN, B., GİRĞİN CAN, D.(1997). *Yabancı Gezginler ve Osmanlı Kadını*, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- GERMANER, S., INANKUR, Z.(2002). *Oryantalistlerin İstanbul’u*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Seri adı ve numarası: sanat/78, İstanbul.
- JONES, A.R. (2006). *Habits, Holdings, Heterologies: Populations in Print in a 1562 Costume Book*, Yale French Studies, No. 110, Meaning and Its Objects: Material Culture in Medieval and Renaissance France, Yale University Press, s. 92-121.
- JIROUSEK, C.(2004). *Ottoman Influences in Western Dress, From Ottoman Costumes: From Textile to Identity*. S. Faroqhi and C. Neumann, ed. İstanbul: Eren Publishing,s.231-250.
- LEWIS, R.(1996). *Gendering Orientalism*, Routledge,London.
- LAVER, J.(2002). *Costume and Fashion: A Concise History*, Thames and Hudson, London.
- MACK, R.(2005).*Doğu Malı Batı Sanatı İslam Ülkeleriyle Ticaret ve İtalyan Sanatı: 1300-1600*, Çev: Ali Özdamar, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- MACLEAN, G. (2006). *The Rise of Oriental Travel : English Visitors to the Ottoman Empire, 1580-1720*, Palgrave Macmillan.
- OLIAN, Jo Anne; “Sixteenth-Century Costume Books”, *Dress, The Annual Journal of the Costume Society of America* 1, 1977.
- ÖZBARAN, Salih, Üniversite Kürsüsünden Medya Sözcülüğüne: Tarih Tasarımı, *Toplumsal Tarih*, Nisan 2010,196,s.24-32.
- REYHANLI, Tülay; *İngiliz Gezginlerine Göre XVI. Yüzyılda İstanbul’dan Hayat (1582-1599)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1983.
- Recueil de Cent Estampes Representant Differentes Nations du Levant, Hazırlayan: Marquis de Ferriol, Resimleyen: Jean Baptiste van Mour, editör: Şevket Rado; ,Yayın Matbaacılık; İstanbul, 1979.
- RABY, Julian; *Venice, Dürer and the Oriental Mode*, Islamic Art, Londra,1982.
- ROACH, Mary Ellen, EHLE, Musa Kathleen, *New Perspectives on the History of Western Dress, A Handbook*, NutriGuides Inc.,1980

SAID, Edward W.; Şarkiyatçılık: Batının Şark Anlayışı, Metis Yayınları, İstanbul,1999.

SCARCE, Jennifer; “Turkish Fashion in Transition”, Costume Journal of the Costume Society, No:14, 1980, s. 144-167.

SCHIFFER, Reinhold; Oriental Panorama: British Travellers in 19th Century Turkey Amsterdam and Atlanta, GA: Rodopi,1999.

SEVİN, Nurettin; On Üç Asırlık Türk Kıyafet Tarihine Bir Bakış, Devlet Kitapları, Milli Eğitim Basımevi,1973.

YEĞENOĞLU, Meyda; Sömürgeci Fantaziler: Oryantalist Söylemde Kültürel ve Cinsel Fark, Metis Yayınları, Birinci Basım, İstanbul, Ocak 2003.

YERASIMOS, Marianna, ÖZDAMAR, Ali; “16. Yüzyıl Batı Kostüm ve Kitaplarında Türk ve Doğu Figürleri”, TTOK Belleteni, Sayı 74, İstanbul, 1986, s.20-23.